

SÜFÎ (الصوفي)

Tasavvufî hayat tarzını benimseyerek
Hakk'ın yakınlığını
kazanmaya çalışan kimse.

Tasavvuf yolunda nefis mücâhedesini sürdürmekte olanlara mürid ve mutasavvıf, bu mücâhedeyle tamamlayıp kemale ermiş olanlara süfî denilmektedir (Sülemî, *Tasavvufun Ana İlkeleri*, s. 10; Hücvîrî, s. 115). Süfîye “tasavvuf; tasavvuf ehli kimseler, süfîler” anlamındadır. Süfî kelimesine Hz. Peygamber zamanında ve ondan hemen sonraki dönemde rastlanmamaktadır. Ancak Hasan-ı Basrî'nin (ö. 110/728) Kâbe'yi tavaf sırasında bir süfî gördüğünü ve ona bir şeyler vermek istediğini söylemesi (Serrâc, s. 42) kelimenin I. (VII.) yüzyılda bir unvan olarak kullanıldığını göstermektedir. Süfî unvanı II. (VIII.) yüzyıldan itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır. Ebû Hâşim el-Kûfî (ö. 150/767 [?]) (Câhiz, I, 366; Câmî, s. 31), Kılâb b. Cerî, Küleyb, Hâşim el-Evkas, Sâlih b. Abdülcelîl (Câhiz, I, 366), Câbir b. Hayyân (İbnü'n-Nedîm, s. 498) ve İbrâhim b. Edhem'in müridi İbrâhim b. Beşşâr (Ebû Nuaym, VII, 346) bu unvanla anıldığı bilinen ilk şahsiyetlerdir. Süfyan es-Sevrî riyânın inceliklerini ve süfînin nasıl bir kişi olması gerektiğini Ebû Hâşim el-Kûfî'den öğrendiğini söyler.

Kur'an'da ve hadislerde geçmeyen süfî kelimesinin unvan olarak kullanılmasının sebebi konusunda Serrâc, Kelâbâzî, Ebû Nuaym, Kuşeyrî, Hücvîrî, Şehâbeddin es-Sühreverdî gibi klasik dönem süfî müellifleri değişik görüşler ileri sürmüştür. Buna göre süfî, tasavvuf ehlinin kendilerine örnek aldıkları Suffe ashabını ifade eden “ehli Suffe” terkipteki “suffe”, Allah katında ve O'na ibadette ilk sırada olduklarını ifade için “saff-ı evvel” terkipteki “saff”, güzel sıfatlara sahip bulunduklarına işaretlerle “sıfat”, kalp temizliğine önem verdikleri için derunî temizliği ifade eden “safâ” ve “safvet”, yemeye içmeye önem vermemele ve genellikle bitki yemeyi tercih etmeleri sebebiyle bir çöl bitkisi olan “sûfâne”, giyim ve kuşamlarına önem vermemele ve saçlarını uzatmalarından dolayı “en-seye sarkan saç” anlamındaki “süfetü'l-kafâ” terkipteki “sûfe”, Hakk'a ve halka hizmeti ön planda tutmaları sebebiyle İslâm'dan önce yaşayan ve kendilerini Kâbe hizmetine adanmış Benî Süfe kabilesiyle benzerlik arz ettikleri için “sûfe”, başta Hz. Peygamber ve ashâbı olmak üzere birçok peygamberin tercih ettiği tevazuun

sembolü olan yün elbise giydikleri için “yün” anlamındaki “sûf” kelimelerinden gelmiş olabileceği üzerinde durulmuştur. Bu görüşlerden önemli bir kısmının süfî denilen kişilere bu unvanın dış görünüşleri dikkate alınarak verildiği, bir kısmının da iç dünyaları itibarıyla uygun görüldüğü anlaşılmakta, en çok kabul gören görüşün Arapça dil kuralları açısından da uygun olan son görüş olduğu belirtilmektedir. Serrâc bu son görüşün daha doğru olduğunu teyit etmek için Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsa'nın arkadaşlarına ilim, davranış ve halleri sebebiyle bir isim verilmediği halde beyaz giysileri dikkate alınarak “havâril” denildiğini (el-Mâide 5/112) örnek olarak kaydeder (el-Lüma', s. 41). Süfînin “yün giyen” anlamına geldiği kabul edildiği takdirde “tasavvuf” kelimesi de “yün giydi” anlamındaki “tasavvef” fiilinin masdarı olmuş olur. İlk dönemden itibaren pek çok zâhidin yün elbise giydiği bilinmektedir (bk. HIRKA). Daha sonraki devirlerde zühhd hayatını tercih edenlere çoğunlukla süfî denilmeye başlanmıştır. Zâhid ve süfîlerin öteden beri bu tür elbise giyen hristiyan ruhban ve keşişlerin etkisiyle yün elbise giydikleri ileri sürülmüşse de Hz. Peygamber ve ashâbının da yün elbise giydiğine dair rivayetler bunun doğru olmadığını göstermektedir.

Kuşeyrî ve Hücvîrî, süfî kelimesiyle ilgili görüşlere yer verdikten sonra bunun Arapça bir kelimeden türemesinin uygun olmayacağını, ancak câmid bir lakap olabileceğini belirtmişlerdir (er-Risâle, II, 550; *Keşfü'l-mahcûb*, s. 115). Bîrûnî ise süfî kelimesinin Arapça olmadığını, kelimenin kökünün Yunanca'da “hakim, bilge” anlamına gelen “sophos” olduğunu ileri sürmüştür (*Tahkîku mâ li'l-Hind*, s. 27-28). Aynı görüşü Joseph von Hammer de savunmuş ve süfîleri Hint'te “çıplak bilgeler” diye ifade edilen “gymnosophist”lere nisbet etmiştir. Ancak Arapça uzmanı olan Alman şarkiyatçısı Theodor Nöldeke, “sophos” kelimesinin Ârâmî ve Arap dillerinde bilinmediğini ve kelimenin Yunanca'dan Arapça'ya geçtikten sonra hep sin harfiyle yazıldığını, dolayısıyla sad harfiyle yazılan süfî kelimesinin “sofos”tan gelmesinin mümkün olamayacağını belirtmiştir. Öte yandan Arap lugat âlimlerinin süfînin yabancı bir kelime olduğuna hiç temas etmemeleri de yabancı kökenli sayılmadığına delil olarak görülmüştür. Bu gerekçeler, süfî kelimesini “hikmet” anlamına gelen Yunanca'daki “sophia” veya “teosophia” kelimelerine nisbet edenler için de söz konusudur. Süfî tabirinin müslüman toplumlarında Yunan felsefesinin tesirini hissettir-

meden önce ortaya çıkmış olması da Yunanca ile ilgisi bulunmadığını ortaya koymaktadır.

Süfî ile ilgili çok çeşitli tarifler yapılmıştır. Bunların önemli bir kısmı tarifi yapının o anki mânevî halini ya da muhatabının içinde bulunduğu mânevî durum çerçevesinde ona vermek istediği mesajın özelliklerini yansıtmaktadır. Süfînin sadece bazı yönlerini yansıtan bu tariflerin çeşitliliği tasavvuf yolunda yaşanan hal ve makamların çeşitliliğinden kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede bir yandan süfînin sürekli daha iyiye ve güzele sahip olma gayretinde bulunması, yoklukta sabretmesi, varlıkta karşılıksız dağıtması, ayırım yapmadan herkese iyilikte bulunması, kötülüklerle bile iyilikle karşılık vermesi, mal mülk, makam, şöhret gibi dünyevî unsurlara değer vermemesi gibi insanî ve ahlâkî özelliklerine vurgu yapılırken diğer yandan dış görünüşünden çok iç dünyasının düzgün olması, nefsin terbiye edip kalbini saflaştırarak Hakk'a ermesi ve O'nun dostluğunu kazanması gibi mânevî özellikleri dile getirilmiştir. Kuşeyrî, Cüneyd-i Bağdâdî'nin süfî ile ilgili birkaç tarifini nakleder. Cüneyd'e göre, “Süfî yer gibidir, kötü olan her şey onun üzerine atılır, fakat ondan sadece güzel şeyler çıkar”; “Süfî yer gibidir, iyi de kötü de üzerine basarak yürür. Bulut gibidir, iyiyi de kötüyü de göglerendir. Yağmur gibidir, ayırım yapmadan her yeri sular”; “Zâhirine özen gösteren bir süfî gördünüz mü bilin ki içi haraptır” (Kuşeyrî, II, 553). Bu tariflerde süfînin ahlâkî ve insanî nitelikleri belirtilmekte ve onun ayırım yapmadan herkese faydalı olduğu, bedenle ilgili hükümlerden çok ruhlâ ilgili niteliklere önem verdiği ifade edilmektedir. Ebû Tûrâb en-Nahşebî süfîyi, “Hiçbir şeyin kendisini bulandırmadığı, her şeyin kendisiyle duru ve saf hale geldiği kişidir” diye tanımlamıştır.

Ebû Bekir eş-Şiblî'nin, “Süfî halktan ayrılan ve Hakk'a eren kimsedir” şeklindeki tarifi süfînin Hak'la olan ilişkisini vurgular. Süfî Allah Teâlâ'nın, “Seni kendime dost edindim” (Tâhâ 20/41) hitabına mazhar olan kuldur. Hücvîrî süfîyi ve süfîliği anlattıktan sonra süfî ile mutasavvıf arasındaki farkı belirtir. “Süfî kâmil, velî ve hakikat ehli erin adıdır” diyen Hücvîrî'ye göre süfî nefsinden fânî, Hak ile bâkî, nefsanîyetin pençesinden kurtulan ve hakikatlerin hakikatine ulaşan erdir. Mutasavvıf ise süfî olmanın yolunu tutan, bu yolda nefis mücâhedesini yapan, süfîler gibi davranmaya çalışan kimsedir. Mustasvıf ise bir çıkar sağlamak veya bir mevki ve itibar sa-

hibi olmak için kendini onlar gibi gösteren, ancak onların hiçbir halinden haberdar olmayan ve nasip almayan kimsedir. Mustasvifler murdar ve haram et yiyen kurt gibidir. Kelâbâzî sûfî ile ilgili bazı tariflere yer verdikten sonra sûfîlere ayrıca vatanlarını terkettikleri için "gurebâ", diyar diyar dolaştıkları için "seyyâhîn", seyahat ederken ihtiyaç halinde mağaralara sığındıkları için Horasanlılar'ca "mağaralılar" anlamına gelen "şikeftiyye", zaruret miktarı yiyip genellikle aç oldukları için Şamlılar tarafından "cüiyye", sahip oldukları şeyleri dağıttıkları için ellerinde bir şey bulunmamakla "fukara", kalplerini nurlandırmaya çalıştıkları için de "nûriyye" gibi adlar verildiğini belirtir (*et-Ta'arruf*, s. 21-22). Türkçe'de "sûfî" anlamına gelen sofû kelimesi aynı zamanda "cahil ve ham derviş" (sûfî-i tîre-dil) anlamında da kullanılır. Yûnus Emre, "Ârifler ortasında sofuluk satmayalar" mısraında (*Yunus Emre Divânı*, II, 111) bu tür sofulara işaret etmektedir. Sûfî olmadıkları halde mizaç ve tabiat itibarıyla onlara benzeyenlere "sûfîmeşrep" denir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, II, 839-841; Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 366; Serrâc, *el-Lûma*, s. 40-43, 45-48; Kelâbâzî, *et-Ta'arruf*, s. 21-26; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 498; Süleimî, *Tabakât*, s. 489, 491; a.m.f., *Tasavvufun Ana İlkeleri: Süleimî'nin Risaleleri* (nşr. ve trc. Süleyman Ateş), Ankara 1981, metin: s. 10; Ebû Nuaym, *Hilye*, I, 17-24; VII, 346; Birûnî, *Tahkîkû mâ li'l-Hind*, Beyrut 1403/1983, s. 27-28; Kuşeyrî, *er-Risâle*, II, 550-557; Hücûrî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 111-121; Ebû'l-Ferrec İbnü'l-Cevzî, *Telbisü'l-İblîs* (nşr. M. Emîn el-Hançî - M. Abduh ed-Dimaşkî), Kahire 1340, s. 171-173; Şehâbeddin es-Sühreverdî, *'Avârifü'l-ma'ârif*, Beyrut 1966, s. 59-70; Takyyüddin İbn Teymiyye, *el-Furkân* (nşr. Abdurrahman b. Abdülkerîm el-Yahyâ), Beyrut 1420/1999, s. 64-68; Abdürrezzâk el-Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü* (trc. Ekrem Demirli), İstanbul 2004, s. 338; İbn Haldûn, *Şifâ'ü's-sâ'il*, s. 15-18; a.m.f., *Mukaddime*, III, 1098; Câmî, *Nefehât*, s. 9-13, 31; Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 240^a-242^a, 249^a-255^a; Hüseyin Vasâf, *Seftne-i Evliyâ* (haz. Mehmed Akkuş - Ali Yılmaz), İstanbul 2006, I, 21-23; Zekî Mübârek, *et-Ta'avvufü'l-İslâmî fi'l-edeb ve'l-ahlâk*, Kahire 1954, I, 41-55; R. A. Nicholson, *Fi't-Ta'avvufi'l-İslâmî ve târîhih* (trc. Ebû'l-Alâ el-Affî), Kahire 1375/1956, s. 66-69; a.m.f., *The Mystics of Islam*, London 1970, s. 2-4; Kâsim Ganî, *Târîh-i Tasavvuf der İslâm*, Tahrân 1340, s. 37-46; Ebû'l-Alâ el-Affî, *et-Ta'avvuf: es-Süretü'r-rûhiyye fi'l-İslâm*, Kahire 1963, s. 27, 34; İbrâhim Besyûnî, *Neş'etü't-tasavvufi'l-İslâmî*, Kahire 1969, s. 9-17; Ali Sâmî en-Neşşâr, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefi fi'l-İslâm*, Kahire 1978, III, 36-42; Kâmil Mustafa eş-Şeybî, *eş-Şîla beyne't-tasavvuf ve't-teşeyyûc*, Beyrut 1982, I, 281-305; L. Massignon, *Essay on the Origins of the Technical Language of Islamic Mysticism* (trc. B. Clark), Notre Dame 1997, s. 104-106; a.m.f., "Tasavvuf", *İA*, XII/1, s. 26; "Sufiler" (trc. Abdullah Kartal), *Üdî İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VI, Bursa 1994, s. 313-315; Pakalın, III, 252-253.

REŞAT ÖNGÖREN

SÜFİYYE

(bk. SÜFİ).

SUFİRİYYE

(الصفرية)

İlk Hâricî fırkalarından biri.

İsmi ağırlıklı anlayışa göre kurucusu Ziyâd b. Asfar'dan (bazı kaynaklarda Abdullah b. Saffâr veya Abdullah b. Asfar) alan fırka Asfariyye ve Ziyâdiyye diye de anılmıştır (Makrîzî, II, 354). Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'ye göre Hâricîler'in ana fırkalarından biri olup Ezârika, Necedât ve İbâziyye dışındaki bütün Hâricî alt fırkaları ondan türemiştir (*Ma'âlât*, s. 101). Hâricîler'in 64 (683) yılında çeşitli fırkalara ayrılması üzerine Ezârika'nın lideri Nâfî' b. Ezrak'ın Basra Hâricîleri'ne gönderdiği bir mektup İbn Saffâr ile İbn İbâz arasında ayrılığa yol açmış ve Sufriyye'nin fırkalaşmasını hızlandırmıştır. Bazı kaynaklarda Mirdâs b. Udeyye fırkanın ilk imamı olarak anılır (Bağdâdî, s. 72).

Sufriyye'nin giriştiği siyasî faaliyetleri üç gruba ayırmak mümkündür. Birincisi, ilk Sufri liderleri olarak kabul edilen Sâlih b. Müserrah ile Şebîb b. Yezîd'in Haccâc b. Yûsuf es-Sekaffî'nin Irak valiliği dönemindeki ayaklanması, ikincisi Emevîler'in son devrinde Kuzey Afrika'da gerçekleştirdikleri isyanlar, üçüncüsü de Abbâsiler devrindeki isyanlardır. Bu sonuncu faaliyetler neticesinde Kuzey Afrika'nın Sicilmâse şehrinde Midrârîler Devleti kuruldu (Eş'arî, s. 75, 128). Sufriyye önce Sâlih'in, ardından Şebîb'in ölümüyle Irak bölgesindeki gücünü kaybederken Kuzey Afrika'da kuvvetlendi. Burada siyasî idarelerden uzakta bulunması ve mutedil görüşlere sahip olması sayesinde Berberîler arasında hızla yayılma imkânı buldu; kabile reislerinin ve ileri gelenlerin 122 (740) yılı civarında kendilerine katılmasıyla güç kazandı. Ebû Kur'e'nin Tilimsân'da Sufri liderliğini ele geçirmesi ve 125'te (743) "emîrül-müminîn" unvanıyla anılması da fırkayı biraz daha kuvvetlendirdi. Ebû'l-Kâsim'ın 140 (757) yılında Sufriyye'nin imamı olmasıyla birlikte birçok kabilenin kendilerine katılması sağlandı; nihayet Abbâsî idaresinden uzakta Midrârîler Devleti'nin temeli atıldı. Yine bu dönemde Sufriyye'ye mensup Berberîler, Tilimsân'da küçük bir devlet kurdular. Kuzey Afrika'da İbâzîler ve Sufri'ler 153'te (770) Kayrevan'ı geri almak amacıyla birleştiler de iki yıl sonra ağır bir yenilgi sonucunu burayı kaybettiler.

Sufriyye'nin fikir ve uygulamaları Hâricî fırkalarının en mutedili olan İbâziyye'ye daha yakındır. Onların bu konumu varlıklarını daha uzun bir müddet sürdürmelerini sağladı. İbn Hazm, kendi zamanında İbâziyye ile Sufriyye'den başka Hâricî fırkası kalmadığını belirterek bu duruma dikkat çekmiştir (*el-Faṣl*, IV, 190). Başlangıçtaki Sufriyye-İbâziyye mücadelesine rağmen bazı Sufri'ler zaman içinde İbâziyye'nin görüşlerini benimsedi. Sufriyye mensuplarının küçük bir kısmının Kuzey Afrika'nın kırsal kesimlerinde günümüze kadar varlıklarını sürdürdüğü bilinmektedir. Fırka yaşadığı toplumun insanları üzerinde etkili olmuş ve tarih boyunca birçok bilgin ve hatip yetiştirmiştir. Bunlar arasında Ma'mer b. Müsennâ, İmrân b. Hittân (Eş'arî, s. 120), Sâlih b. Müserrah, Tırmâmâh b. Hakîm ve Dahhâk b. Kays zikredilebilir. Sâlih b. Müserrah'ın görüşlerini kabul etmeyerek ondan ayrılanlar Râcia, Sufriyye'nin tekfir anlayışına daha toleranslı yaklaşanlar da Fazliyye adlı fırkaları oluşturmuşlardır.

Sufri'ler'e ait günümüze ulaşan herhangi bir eser bilinmemektedir. İlgili kaynakların verdiği bilgilere göre Sufriyye'nin başlıca görüşleri şunlardır: 1. Kendi mezheplerinden olmayan müslümanlara karşı belirli bir süre savaş açmamak gerekir. Nitekim Şehristânî, bu zümrenin savaşa katılmayanları (kaade) -din ve itikad alanında kendilerine paralel bir çizgide bulunmaları halinde- tekfir etmediklerini belirtir (*el-Milel*, I, 137). 2. Sorgulamadan cezalandırmaya karşı çıkan Sufriyye, hem müşriklerin çocuklarının cehennemlik olmadığını savunmuş hem de onların sorgulamadan öldürülmesini reddetmiştir. 3. Takyyenin amelde değil ancak sözde câiz olduğunu benimsemişlerdir. 4. Kendileriyle birlikte isyan ettikleri halde savaşa katılmayanları inanç birliğini korumaları şartıyla tekfir etmemişlerdir. 5. Had uygulamasını gerektirici bir suç işleyen ve kendisine zina, sîrkat ve kazif gibi fiillerinden dolayı had uygulanan kimse sadece zâni, hırsız veya kâzif diye anılır; kâfir ve müşrik olarak nitelendirilmez. 6. Şartlara uygun bir imam seçilinceye kadar isyanın esas alınmasını benimsemekle birlikte onlara göre insanların başında mutlaka bir imamın bulunması şart değildir (bk. HÂRİCİLER).

BİBLİYOGRAFYA :

Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I, 54-60, 123, 325, 382; II, 420; III, 907; IV, 996; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâse), s. 108, 399-400; Müberred, *el-Kâmil* (nşr. M. Ahmed Dâli), Beyrut 1406/1986, III, 1077-1078, 1083, 1203, 1221; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 517; V, 528, 565, 569, 613-614;